Commissie
Ruimtelijke Kwaliteit

Bezoekadres
Weesperplein 8
Amsterdam

Postbus 1409
1000 BK Amsterdam
crk@amsterdam.nl
www.crk.amsterdam.nl

Commisse Aanwijzing Monumenten

Onderwerp	Adviesaanvraag aanwijzing Kattenburgerstraat-Marine Etablissement Commandantswoning (001) en Commandementsgebouw (002)
Datum	18 december 2023
Commissie	Annuska Pronkhorst (architectuurhistoricus/voorzitter), Freek Schmidt (architectuurhistoricus), Isabel van Lent (architectuurhistoricus), Jacqueline de Graauw (bouwhistoricus)
Secretaris	Elles van den Hoek
Adviseur(s)	Agnes Hemmes (Monumenten en Archeologie)

Geachte leden van het College van burgemeester en wethouders,

U heeft de subcommissie Aanwijzing Monumenten van de CRK gevraagd advies uit te brengen over de aanwijzing van de voormalige Commandantswoning met verbindingsbunker (gebouw 001) en het Commandementsgebouw (gebouw 002) op het Marine Etablissement aan de Kattenburgerstraat als gemeentelijk monument.
De commissie hanteert bij de advisering de selectiecriteria voor monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten, zoals vastgesteld in de Erfgoedverordening. Zij beoordeelt of deze gebouwen voor Amsterdam van belang zijn vanwege de stedenbouwkundige, architectonische en/of cultuurhistorische waarde. Daarnaast wordt beoordeeld in hoeverre het een gaaf en/of zeldzaam voorbeeld is voor een bepaalde periode of van een bepaald (gebouw)type.

De commissie adviseert u de voormalige Commandantswoning met onderliggende bunker (gebouw 001), het Commandementsgebouw (gebouw 002) en de droogloop die beide gebouwen verbindt, alle gebouwd in 1962-1963 en ontworpen door architect F.C. de Weger, aan te wijzen als gemeentelijk monument. Deze gebouwen vormen een functioneel ensemble dat zowel stedenbouwkundig, cultuurhistorisch als architectonisch van bijzonder belang is voor de geschiedenis en identiteit van deze (voormalige) militaire enclave. Door de positie direct achter het Zeemagazijn zijn de de Commandantswoning en het Commandementsgebouw beeldbepalend en vormen een tastbare herinnering aan de periode dat het Marine Etablissement werd heringericht tot opleidingscentrum met voor die tijd moderne gebouwen. Het Voorwerfgebied, waar beide gebouwen zijn gesitueerd, is daarvan het meest representatieve

onderdeel. Dit ensemble bestaat niet alleen uit de gebouwen, ook de relatie met het bassin, de steiger, het tuinontwerp, de inrichting van de openbare ruimte en de vrije ligging in het groen zijn van groot belang voor die ervaarbaarheid.
De commissie doet dan ook de sterke aanbeveling om bij herontwikkeling van het Marineterrein met name in het Voorwerfgebied rekening te houden met de hoge cultuurhistorische waarde van dit bijzondere stukje Amsterdam.

Stedenbouwkundige waarde
De oorspronkelijk 17de-eeuwse scheepswerf met dok werd aangelegd in opdracht van de Admiraliteit van Amsterdam en was in de Franse tijd onderdeel van de Rijkswerf van de Marine. Het gebied was zowel vanaf het water als het land een goed beveiligde enclave in de stad. Ook na verplaatsing van de marinewerf naar Den Helder in 1915 bleef het een besloten terrein. Het dok werd in jaren 60 van de 20ste-eeuw grotendeels gedempt bij de aanleg van de IJtunnel. In die tijd werden, op het poortgebouw aan de Kattenburgerstraat en de scheeptimmerwerkplaats na, alle oude gebouwen gesloopt ten behoeve van de herinrichting van het terrein als opleidingscentrum voor de Rijksmarine. Er verrees een modern complex van gebouwen waarbij het functioneel onderscheid tot uitdrukking kwam in inrichting en groenaanleg. De relatie met het water en de zichtlijnen waren daarbij belangrijk. De functies voor de hoogste rangen, zoals de vrijstaande Commandantswoning en het Commandementsgebouw, werden gesitueerd op het Voorwerfgebied direct achter het Zeemagazijn (huidige Scheepvaartmuseum), een prominente plek gezien vanuit het Centrum. De vrije en half verhoogde ligging van de villa benadrukt de representatieve en hiërarchische functie van de Commandantwoning. Door de vormgeving en materialisering zijn de gebouwen uit de jaren 60 van 20ste-eeuw een duidelijk herkenbaar ensemble. Ondanks de aanpassingen is de beslotenheid en het groene karakter van het gebied nog steeds ervaarbaar.

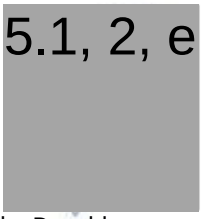
Architectonische waarde
Het rond 1963 door bureau De Weger ontworpen complex bestond uit voor die tijd hoogwaardige, representatieve en moderne gebouwen. Voor de les-, legering- en kantoorgebouwen werd gebruik gemaakt van een speciaal voor het Marineterrein ontwikkeld semi-geprefabriceerd bouwsysteem. De gebouwen waren hierdoor snel te realiseren, waardoor de Marine tijdens de herinrichting operationeel kon blijven. Bovendien was dit systeem makkelijk aan te passen voor de verschillende functies.
Het Commandementsgebouw, bestaande uit twee verdiepingen op een langwerpige plattegrond en gevels van strookramen afgewisseld met grindbetonplaten, is hier een goed voorbeeld van. De indeling van de plattegronden en interieurafwerking is op de trappenhuizen na niet meer oorspronkelijk. Hoewel de afwerking van de trappenhuizen standaard was voor alle gebouwen van het complex, is gebruik gemaakt van hoogwaardige materialen. De waarde van dit gebouw ligt niet zo zeer in bijzondere architectuur, maar in de sterke functionele en architectonische samenhang met de Commandantwoning met bunker.
De Commandantswoning vormt een uitzondering op het standaard ontwerp en is een van de meest waardevolle architectonische gebouwen uit deze fase van de geschiedenis van het terrein. De Weger ontwierp speciaal voor de hoogste rang een vrijstaande, alzijdige villa en slaagde er met een zorgvuldige vormgeving, detaillering en materialisering in om in expressie aan te sluiten op de 'familie' van de overige gebouwen. Ook het terras, de tuinaanleg, de aanlegsteiger en relatie met

het bassin, de inrichting van de openbare ruimte en het groen rondom de woning zijn zorgvuldig onderdeel van het ontwerp en nog steeds als zodanig herkenbaar. De sterke functionele relatie tussen de Commandantswoning en Commandementsgebouw, komt fysiek tot uitdrukking in de droogloop die gebouwen met elkaar verbindt.

Cultuurhistorische waarde
De dienstwoning voor de 'Commandant der Maritieme Middelen' is vanwege zijn functie gebouwd op de meest prominente plek van het Marineterrein. Op de begane grond waren representatieve ruimtes gesitueerd, de privé vertrekken liggen op de eerste verdieping. De onder de woning gebouwde 'verbindingsbunker' was permanent in gebruik als centrum voor zowel de interne als externe communicatie. De bunker was alleen buitenom bereikbaar en had daarnaast een vluchtluik met een deur die ook in duikboten werd gebruikt en legt daarmee een duidelijke relatie met de marine. Elementen als gassluizen, doorgeefluiken en vensters in binnenwanden herinneren aan de oorspronkelijk functie van de bunker en hebben hoge bouwhistorische waarde. Typologisch is deze bunker bijzonder, omdat deze speciaal in samenwerking met de Genie en Marine werd ontworpen. Dat er nieuwe specifieke eisen waren, had hoogst waarschijnlijk te maken met de wereldwijde spanningen in de jaren '60 en introductie van biologische, chemische en nucleaire wapens. De bunker is hiermee een belangrijke getuigenis van de Koude Oorlog. Het feit dat er voor de woning van de commandant, in rang en aansturing de hoogste rang, in afwijking van de toegepaste systeembouw een specifiek ontwerp werd gemaakt, geeft uitdrukking aan de hiërarchie in organisatie. Tot slot is ook de combinatie van functies van de verbindingsbunker, representatieve ruimte, woning van de hoogste in rang en het Commandementsgebouw van hoge cultuurhistorische waarde.

Gaafheid, herkenbaarheid en zeldzaamheid
Ondanks dat de stalen ramen van het Commandementsgebouw zijn vervangen is de hoofopzet nog steeds zeer goed herkenbaar. Dit geldt ook voor de Commandantswoning, die in jaren 90 van 20ste-eeuw is gerenoveerd. Daarbij is de patio op de eerste verdieping dichtgezet met een glazen dak en is het inpandige balkon ter plaatse van de keuken dichtgezet met een pui. In het interieur zijn veel oorspronkelijke elementen behouden of hergebruikt. De sfeer uit de bouwtijd is hierdoor nog goed ervaarbaar.

Amsterdam, 24 januari 2024
Commissie Aanwijzing Monumenten

Annuska Pronkhorst, voorzitter

Cc Monumenten en Archeologie